



^ הדשא המרכזי וחדר האוכל

## איך הכל התחיל

קיבוץ הזורע נמצא בעמק יזרעאל המערבי, למרגלות הרי מנשה, נושק למושבה יוקנעם שנוסדה גם היא באותה השנה (1936). הזורע נוסד על ידי בוגרי תנועת הנוער היהודי "וורקלויטה" (Werkleute) שפעלה בגרמניה, צעירים ליברלים בעלי אוריינטציה סוציאליסטית, שקיוו למצוא אלטרנטיבה חדשה לקהילה היהודית המצויה. בתחילת 1934 עלו ראשוני החברים לארץ. כשחיפשו מקום להקים בו את הקיבוץ נבחנו מספר אפשרויות, מה שהוביל את המתיישבים החדשים היה למצוא מקום שיהיה דומה למקום שממנו באו - גרמניה. אותם מתיישבים ראשונים העדיפו את יוקנעם, השילוב של עמק והרים הזכיר להם נוף אירופאי. הם חיפשו נחל, עמק, ירוק. הם ראו, מצאו ורכשו את כל השטח שלאורך נחל הזורע שהתחיל מעמק השלום והסתיים בנחל הקישון, 600 מטרים מכל צד (6000 דונם) תמורת כמה מאות אלפי פרנקים. חלק מהשטחים נותרו עד היום בבעלות הקיבוץ וחלק עברו לרשות המדינה.

מיד עם התחלת ההתיישבות החלו בנטיעת עצי חלוץ מקומיים ומן העולם, כל מה שהצליחו להשיג: אורנים, ברושים, מיני פיקוסים, טקסודיום דו-טורי, מיני מיילות, מיני מיש, מיני צפצפות (שהגיעו כחוטרים שתמכו בגזעים של שתילים אחרים ונבטו בנחל השופט - מוקד השתילים הראשונים של קק"ל) ועוד. חלקם, אלו שהתאימו לאקלים, לסוג הקרקע, לכמויות הגשם - עדיין משגשים ומגדירים את הגן וחלליו עד עצם היום הזה.

**הילדה מרכס** עבדה בנוי באופן רשמי החל מ-1945, וכמה שנים קודם לכן לפני ואחרי שעות העבודה. להלן מספר ציטוטים מתוך ראיון שנערך עמה ב-14.12.1994, בו היא מספרת על התחלת הנוי בהזורע. הריאיון מרתק בעיני ונותן נקודת מבט מאוד אישית וקרובה על איך הדברים עבדו וקרו אז, על הקשיים, ההתחלה הקשה והסיזיפית ונוגע בנושאים שמלווים אותנו עד היום: תכנון נוף, עצים ודשא. מרגש שכבר אז בשנות ה-30, לפני כמעט 100 שנים, הבסיס של הראיה הגנטית היה ונותר דומה. מעניין לראות איך הדבר הראשון שעשו המתיישבים החדשים הוא תכנון, הוכנה 'תוכנית הנקודה' ע"י אדריכל גנים ולאורך כל השנים עוד ועוד חלקים ממנה בוצעו. ובמקביל - איסוף צמחים ועצים מכל מקום אפשרי ושתילה שלהם.

"באתי לקיבוץ הזורע והכל היה פה ריק... לא היו עצים, לא דשא, ואפילו לא ציפורים, רק דרורים. וזה היה לי עצוב כי באתי מפרנקפורט על נהר המיין ובילדותי הלכתי הרבה לפארק נהדר, פאלם גרטו, שם ממש גדלתי, הלכתי שם כל יום, והיה לי עצוב נורא שאין כאן עצים... אז כתבתי לאמא שלי, שתשלח לי זרעים של פרחים. היא שלחה לי זרעים טובים מאוד, של כל מיני פרחים. הנבטתי אותם בתוך פחי זיתים



# קסם הגן הקיבוצי הזורע

כתבה וצילמה מורן גבעון\*

^ מבט מהקיבוץ לכיוון צפון

**בסדרת כתבות שזאת הראשונה שבה, תסקור במורן גבעון את אחת התופעות הייחודיות בהיסטוריה הקרובה של גן הנוי הקיבוצי - הגינון בקיבוצים. כל כתבה תוקדש לגינון בקיבוץ אחד, למה שנעשה בו בעבר, לתפיסה התכנונית העכשווית ולמחשבות לגבי העתיד. והפעם - קיבוץ הזורע, הנמצא במערבו של עמק יזרעאל**

גן הנוי הקיבוצי הוא תופעה ייחודית וחד פעמית בהיסטוריה של א"י, שנולדה בתחילת המאה ה-20 ביחד עם הולדת הקיבוץ. רבות נאמר, נכתב, הוסרט ודובר על הקיבוץ. על הרעיון, הדרך, האדריכלות, האנשים, ומעט מאוד על גן הנוי שליווה אותו מרגע הולדתו. בסדרת כתבות שזאת הראשונה שבה, אשתף את הקוראים במה שלמדתי על הנושא, אותו חקרתי בעזרת חומרים תיעודיים, ספרות, ובעיקר דרך שיחות עם רכזי נוי בקיבוצים שונים: שמעתי את האג'נדה שלהם, את מה שהיה בעבר, איך הכל התחיל... ומהצד השני, את ההווה - האני מאמין שלהם, תפיסתם התכנונית, ראיית תפקידם וגם את מחשבותיהם לגבי העתיד.



^ מבט על הספרייה

שיש כזה דשא בגן-זיו, זה בסביבת תל מונד. שוב נסעתי באוטובוס, עם שקים, קלשון ומעדר. שם היתה הווילה של שוקן. היה לו דשא מאוד עדין ויפה שהוא הביא ממצרים ובחזרה להיום..."

**רן סולומון - רכז הנוי של הקיבוץ**, יליד 1980, בן קיבוץ הזורע, מתגורר בקיבוץ כל חייו, הנדסאי נוף, נשוי לנעה, אדריכלית נוף ואב ל-3 ילדים: תמר, גפן ודגן. עובד בנוי של הקיבוץ מ-2011 ומרכז אותו מתחילת שנת 2013. לרן תפיסה גננית מאוד סדורה ומגובשת שהתהוותה במהלך הזמן ועם הניסיון שצבר.

**הגן בקיבוץ** - הוא האוטוריטה, הוא זה שקבע את פני נוף הקיבוץ, הוא המתכנן והשותל, כך היה מימי ראשית הקיבוץ וכך זה עד היום. הוא המקבל החלטות כגון שתילת עצים חדשים, הקמת שדרת עצים חדשה במקום מרכזי בקיבוץ, מיקומי ספסלים, תכנון צמחיה ועוד. הדגש העיקרי של רן וקבלת החלטות על ידו מונעת מתוך הרעיון של יצירת כמה שיותר צל, מתוך הבנה ש-4-5 שעות שמש ישראלית ביום זה די והותר, ילדים יוכלו לרוץ יחפים על השבילים המוצלים בכל רחבי הקיבוץ, שפע של צל בחניות ועל המדשאות, צל בכל מקום! לדבריו רואים הבדלים אדירים באידיה באזורים עם שמש מלאה לעומת מדשאות מוצלות בהן יש 40% פחות אידוי מים.

תפקיד חשוב נוסף של רכז הנוי הוא חברות בוועדת התכנון של הקיבוץ. כל תכנון חדש של מבנה, שביל, חניה, פארק, גן ציבורי, שיפוץ במבנה ציבורי או פרטי, הכול קשור ונוגע בנוי. כך ניתן לשמור על הגן הוותיק ועל העצים המפוארים ובכלל - על

> צמחי בר בפריחה חורפית  
v פאמפטרק לקטנים בין בתי הילדים



v אגפנתוס אפריקני מלווה את בניין הספרייה



^ נחל השופט זורם בקיבוץ

שחתכתי לחצי... בעזרת שמואל פליישמן עשיתי ערוגות סביב חדר האוכל החדש, ושם שתלתי את הפרחים והם גדלו נהדר... אני הלכתי לכל מני טיולים, למשל בגבע. כל פעם שעשיתי איזה טיול הבאתי זרעים ונצרים של עצים... לפני ואחרי העבודה, עשיתי לי משתלה. שמעתי פתאום שבינואר הממשלה הבריטית מחלקת חינוך שתילים של עצים, מהמשתלה שלהם בעכו. לקחתי שני שקים גדולים, נסעתי לשם באוטובוס, ולקחתי כל מה שיכולתי לסחוב, אפילו קצת יותר... אחר כך נטענו את העצים בט"ו בשבט... ז'קרנדה, היביסקוס, פלפלון ואזדרכת ותאנים... אחר כך רציתי לנטוע שדרה בדרך הראשית, לאורך הכניסה של הקיבוץ. נסעתי לעפולה ושם על יד בית החולים לקחתי ענפים של פיקוס ("ניניטה") ועשיתי ייחורים, השרשתי אותם במשתלה שלי ואחר כך שתלתי אותם. אחר כך קיבלנו תוכנית מוויברג שהיה אדריכל נוף מיגור והוא עשה תוכנית בהתחשב בכך שאין לנו מים. דשאים קטנים.. רציתי לשתול דשא עדין מאוד ליד הבריכה, כי אורי היה קטן ורציתי שיהיה לו רך. שמעתי



^ מבט נוסף - דשא מרכזי



^ מקצב של מבנה וצמחיה

**מיד עם התחלת ההתיישבות החלו בנטיעת עצי חלוץ מקומיים ומן העולם, כל מה שהצליחו להשיג. חלקם, אלו שהתאימו לאקלים, לסוג הקרקע, לכמויות הגשם - עדיין משגשים עד עצם היום הזה**



א נחל השופט וטחנת מים

מקורות:

ראיון עם רן סלומון, ינואר 2022

ראיון עם הילדה מרכס, דצמבר 1994 - מארכיון הקיבוץ

ויקיפדיה

אתר הזרע



א רן רכז הנוי בצל הטקסודיום

עליהם - ישמרו עלינו. אם נתעלל בהם - יחזור אלינו בחזרה" כך לדברי רן. מושקעים משאבים גדולים מאוד בטיפוח ובשימור העצים, בממוצע מושקעים כ-100,000 שקלים בשנה רק על העצים: זמן עבודה עליהם, יעוץ של בעלי מקצוע שונים כגון אגרונומים ומומחים שונים, טיפול באורתופדיה של עצים, גיזומים בגובה, כבילות ועוד. "חייבים עצים גדולים מאוד שישמרו עלינו" לדברי רן.

**צוות הגינות** בקיבוץ הזרע מונה 4 גננים מקצועיים ותיקים, בוגרי קורס גן 1+2, ועובד אחד שאמון על כיסוח הדשא. כל ארבעת הגננים עובדים בכל תחומי הגינות ובכל אזורי הקיבוץ. רן מקפיד להשתמש בציוד הטוב ביותר והעדכני ביותר. "ציוד טוב חוסך שעות עבודה ומאפשר לעובדים עבודה יעילה יותר ומקצועית יותר". בנוסף העובדים עוברים קורסים והשתלמויות על בסיס קבוע להרחבת והעמקת הידע והיכולות שלהם.

כל גן הנוי מרושת במערכת השקיה ממוחשבת וחכמה, הרגשים שבקרקע יודע לקרוא כמות מים מגובה 0 ועד מינוס 90 ס"מ - כל 10 ס"מ, כך ניתן לראות פעילות שורשים בעומק ומכך ניתן לקבל החלטה על ריווח ההשקיות שגורם לעץ "למשיכת" שורשים לעומק, דבר המעניק לעץ חוסן ועמידה בתנאי עקה ולפחות אידוי של מים. בעתיד מתוכנן חיבור לנתוני השירות המטאורולוגיים ואז באופן אוטומטי (בהתאם לאידוי) ההשקיה תותאם לכמות המים בקרקע.

**גינות סביבתי** - לאחר 20 שנות ריסוסים שלא נגמרים, אביב רודף אביב, שנה אחרי שנה, החל רן לפני כשנתיים מהלך של מעבר לגינות אקולוגי-סביבתי. הגן בקיבוץ הזרע הוא כעת גן נקי מרעלים, גן ללא ריסוסים אלא עם עבודת חרמש בלבד - המתחילה בחורף אל תוך האביב, שלושה חודשים של חרמוש עשביית החורף שצמחה. בכל ימות השנה מרסקים את הגזם ומחפים איתו את ערוגות הצמחים, בכל שבוע מתבצעות השלמות צמחיה בערוגות וצמחי הבר צומחים בהמוניהם: סחלבים, כלניות, רקפות, לשון הפר, פרגים, תורמוסים ועוד... וביחד עם השקיה מדודה בהתאם לצרכים מתקבל גן נוי בריא, אורגני, אקולוגי ידידותי לסביבה ולאדם.

לסיכום, גן הנוף הקיבוצי (ביחד עם רעיון הקיבוץ) הוא עולם ומלואו שרק התחלתי לגעת בו. זהו זרם חדש בעולם אדריכלות הנוף המשלב פילוסופיה, אידיאולוגיה, עיצוב ופונקציה שמופעים רבים שלו ניתן לראות בקיבוץ הארץ. הנוי בקיבוץ הזרע **בניצוחו של רן** הוא המשך דרכם של האבות המייסדים ורכזי הנוי לדורותיהם, **דרך השמירה והטיפול בנוף הגבוה, הבנת החשיבות של המרחבים הפתוחים, השמירה על המינימליזם והפשטות ביחד עם החיבור לטכנולוגיה החדשנית ביותר והחיבור לסביבה ולאקולוגיה.** ❀

הצביון הגנני של הקיבוץ ולהתחשב בו עוד בשלב התכנון. לדברי רן, "ההחלטה הכי טובה של הקיבוצים - הכנסת רכז הנוי לתוך ועדות התכנון, כך החיבור של הפרויקט לסביבה שלו הוא אופטימלי, מונע בעיות עתידיות, והקיבוצים השכילו לעשות את זה בשלב מוקדם ובכך שומרים על גן נוי ותיק, בריא ומפואר. קפסולת זמן".

רן מדבר על **תפיסת הקיבוץ כבית** - הקיבוץ כולו על **המבנים** אשר בו כגון חדר האוכל, המכבסה, המרפאה, בית התרבות, המוזיאון ועוד; **והנוי** המכיל את הדשאים, העצים, השיחים והשבילים העוברים והמחברים את החללים והמבנים - ביחד הם הבית השלם. הבית הפרטי האישי נקרא "החדר", מכך נובעת התפיסה של מרחב הקיבוץ כולו כבית האישי של כל אחד מחברי הקיבוץ. כל שביל וכל עץ גם הם שייכים לכל החברים כולם ולכל אחד בנפרד באופן אישי. התפיסה הזו הופכת את כל המתרחש בחללים הללו למאוד **אישי**, כל עץ חדש שניטע, כל ערוגה חדשה שמוקמת, הם נחלת ועניינו של הכלל. רן מתאר את הגן הקיבוצי כ"קפסולת זמן", מעין שמורת טבע שהתחילה לפני כמעט מאה שנים וממשיכה להיות נוכחת ושימושית היום וגם בעתיד. החלטות שהתקבלו לפני כחמישים ושבעים ושמונים וחמש שנים ממשיכות ותמשכנה ללוות אותנו... מכאן מובנת לכולם חשיבות עבודתו של הגן הקיבוצי החושב, המתכנן, הצופה פני עתיד.

לדברי רן - תפיסת הגן בקיבוץ היא של **פארק פונקציונלי**, מצד אחד אין אבק וסחף של אדמה, מהצד השני גן ירוק ומוצל, ומהצד השלישי - גן כחלל נוסף של הבית - כמקום להתנסויות, לאירועים, לשהות, למשחק להתבוננות. בגן הזרע יש כ-100 דונמים של דשא, 316 דונמים של גינות אינטנסיבי וכ-600 דונמים של גינות אקסטנסיבי. דגש רב ניתן לעצים - פריחה בעונתה, שלכת, פירות קישוטיים, צבעי עלווה. הגן מתוכנן כגן יציב מאוד, גושי צמחיה גדולים של צמח אחד המלווה סיטואציה אדריכלית גנטית, תכנון המותאם לתחזוקה פשוטה וקלה למשל שתילת צמח אחד בלבד בערוגה, מסוג שאינו דורש גיזום של יותר מפעם בשנה (או פחות). **הדשא** הוא בעל תפקיד פונקציונלי ועיצובי-תפיסתי. ראשית - מונע את סחף הקרקע, מאפשר חיים ללא בוך וללא חול, בעל קשר ברור לשורשים האירופאים של מקימי הקיבוץ שרצו ליצור חלל ירוק, קריר, מיוער, עם ציוף ציפורים ואווירה "כמו בבית" (אירופה). מחבר בין כל חלקי הבית השונים, בין החדר (הבית הפרטי) לבין יתר חלקי הבית (חדר אוכל, מכבסה ועוד) ויוצר מבט המשכי בין חלקי הקיבוץ השונים, מחבר הן באופן פיזי והן באופן ויזואלי בין החדרים השונים של הבית.

**העצים בגן** - הם העיקר. הם השלד של הגן, של הבית. הם היוצרים את האקלים הקריר, את הנוף הגבוה, את החיבור לעבר עם הפנים אל העתיד. "אם נשמור



א כלניות בכיכר הכניסה לקיבוץ

ו מבט ממזרח אל חדר האוכל



\* מורן גבעון תכנון, ליווי ויעוץ נופי morangivon@gmail.com, www.facebook.com/moran.givon